

УДК 378.015.3"364"](045)

ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СТУДЕНТІВ ЗУМОВЛЕНИХ ВОЄННИМ СТАНОМ

Родіон Достатній, аспірант, Київський міжнародний університет адвокат, адвокатське об'єднання «ДСА ГРУП».

ORCID: 0009-0004-9836-6613

E-mail: dostatniy@ukr.net

Стаття присвячена детальному вивченню та аналізу проблем, з якими стикаються освітні заклади та їхні студенти при отриманні практичних навичок під час воєнного стану. Особлива увага приділяється аналізу психологічних та емоційних станів студентів, що можуть завадити ефективному навчанню, та розробці стратегій, які дозволяють адаптувати освітній процес до складних воєнних умов. У статті обговорюються альтернативні методи та підходи, які сприяють підтримці навчального потенціалу студентів, долаючи перешкоди, викликані війною. Наукова стаття зосереджуватиметься на дослідженні психологічних аспектів, які можуть негативно впливати на процес навчання та здобуття практичних навичок в умовах воєнного стану. Вона розглядатиме як загальні стресові реакції та травматичні впливи, так і конкретні психологічні проблеми, що виникають у воєнний час та перешкоджають ефективному навчанню, у тому числі отриманню практичних навичок.

Ключові слова: психологічні аспекти; освіта; ефективність навчання; практичний досвід; воєнний стан; стратегії; модифікація; інновації.

OVERCOMING PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF STUDENTS AFFECTED BY MARTIAL LAW

Rodion Dostatnii, Postgraduate Student, Kyiv International University Lawyer, Law Firm «DSA GROUP».

ORCID: 0009-0004-9836-6613

E-mail: dostatniy@ukr.net

In response to the military invasion by Russian forces in Ukraine educational sector faces multiple trials threatening the quality of it's processes and acquisition of professional skills among Ukraine higher education institutions' graduates. The primary challenges include psychological uncertainty and increased fear for the future among youth, significantly complicating new profession mastery. The novelty of this work lies in a comprehensive approach to the psychological adaptation of educational processes, incorporating curriculum modification, stress-resilient practice integration and focusing on providing emotional support for students. The article aims not merely to spotlight the issues, but also to offer effective solutions for improving educational seekers' psychological health, ultimately enhancing education quality in extreme conditions. It seeks to identify optimal adaptation paths for the educational process amidst wartime challenges in Ukraine, ensuring uninterrupted educational activities and strengthening educational seekers' psychological health. Moreover, it explores strategies enabling educational institutions to maintain instructional quality that meets students' needs, facilitates their support and ensures psychological stability when traditional teaching methods become limited or irrelevant. Through extensive literature review and methodology analysis this paper highlights the necessity for immediate attention to the issues and fills the existing gap, emphasizing deeper investigation into specific challenges students face during the wartime and developing overcoming

strategies. Special attention is paid to adapting educational programs to crisis conditions induced by external factors, aiming for effective psychological support for students and developing approaches to sustain their capability to assimilate and apply knowledge and skills in rapidly changing conditions. This study underscores the importance of developing comprehensive approaches to support students' mental health and adapting the educational process under the wartime conditions, covering both the educational processes theoretical and practical aspects.

Keywords: *psychological aspects; education; education efficiency; practical experience; martial law; strategies; modification; innovations.*

За умов військового вторгнення російських військ в Україну, освітня сфера зіткнулася з низкою випробувань, що поставили під загрозу отримання якісної освіти та професійних практичних навичок випускниками українських закладів вищої освіти. Серед найбільших викликів – психологічна невизначеність та загострення страху молоді за своє майбутнє, що значно ускладнює освоєння нових професій. Наукова новизна даної роботи полягає в розробці комплексного підходу до психологічної адаптації навчальних процесів, що включає модифікацію навчальних програм, інтеграцію стрес-резистентних практик та акцент на забезпеченні емоційної підтримки студентів. Ця стаття має на меті не лише висвітлити проблему, а й запропонувати ефективні рішення, які можуть допомогти покращити психологічне здоров'я здобувачів освіти, а у підсумку сприятиме покращенню якості освіти в екстремальних умовах.

Мета статті полягає у визначенні оптимальних шляхів адаптації освітнього процесу до складнощів, спричинених воєнним станом в Україні, які гарантуватимуть безперебійність освітньої діяльності, а також сприятимуть зміцненню психологічного здоров'я здобувачів освіти. Також метою є вивчення стратегій, які дозволять закладам освіти зберегти якість навчання та його відповідність потребам студентів, сприятимуть їх підтримці, а також забезпеченню психологічної стабільності в умовах, коли традиційні методики навчання стають обмеженими або неактуальними.

Проблеми психічного здоров'я студентів, в тому числі в зонах воєнного конфлікту, досліджували: О. Абатурова, О. Бондаренко, Ю. Бреус, Д. Волков, Т. Жванія, Е. Зеєр, Т. Йопа, Т. Кириленко, І. Самохвалова, Дж. Кірк, В. Лісовський, К. Манді, Т. Маслов, С. Пінкер, Л. Рибалко, О. Пермяков, С. Харченко, К. Чарльз, О. Чернякова, а також багато інших вчених поглиблено аналізують емоційний стан студентів та його вплив на їхній професійний розвиток. Їхні роботи висвітлюють складність емоційної сфери у контексті навчального процесу та її значення для формування професійних компетенцій.

Зокрема, такі науковці як О. Бондаренко, Ю. Бреус, Т. Жванія, Е. Зеєр, Т. Кириленко, В. Лісовський, Т. Маслова та О. Чернякова, досліджували різноманітні аспекти емоційної сфери студентів, їхню емоційну готовність до професійної діяльності, тобто приділяли значну увагу психологічній підготовці майбутніх спеціалістів.

Л. Рибалко, О. Пермяков та Т. Йопа зосередили увагу на визначенні сутності та змісту понять «неформальна освіта» і «неформальна фізкультурна освіта», виділяючи їхні основні переваги перед формальною освітою, аналізували ставлення студентів до такого виду навчання, в тому числі в умовах воєнного стану [1].

Виходячи з аналізу робіт вказаних дослідників, які розглядають емоційний стан студентів і його вплив на професійний розвиток, можна зазначити, що значна увага

приділяється аналізу емоційних і психологічних проблем в загальному контексті освітнього процесу. Проте, специфічні питання, пов'язані з впливом воєнного стану на психічне здоров'я студентів, зокрема на їхню здатність до навчання та отримання практичних навичок, залишаються не розкритими.

Проведеним аналізом законодавства України, яке регулює процес отримання студентами практичних навичок в освітньому процесі, встановлено, що воно містить певні недоліки, а тому метою дослідження є також привернення уваги до проблематики та заповнення цієї прогалини, наголошуючи на потребі глибокого дослідження специфічних викликів, з якими студенти зіштовхуються у воєнний час, та розробці стратегій їх подолання.

Особлива увага приділяється вивченню механізмів адаптації освітніх програм до умов кризи, що можуть бути зумовлені зовнішніми факторами, щоб забезпечити ефективний психологічний супровід студентів, та розробити підходи до підтримки їх здатності засвоювати та застосовувати знання та навички в умовах, що швидко змінюються.

Ключовою нерозв'язаною частиною загальної проблеми, на яку зосереджена наукова робота, є розробка комплексних підходів до підтримки психічного здоров'я студентів та адаптації навчального процесу в умовах воєнного стану, що включає як теоретичні, так і практичні аспекти освітнього процесу.

Воєнні дії створюють безліч викликів для освітнього процесу, серед яких не лише організаційні, кадрові, логістичні, економічні та безпекові питання, але й психологічні проблеми, що потребують особливої уваги. Це вимагає розробки невідкладних рішень для підтримки студентів та забезпечення якісної освіти навіть у надзвичайних умовах.

Враховуючи підписання Україною Декларації про безпеку шкіл, можна зазначити, що Україна взяла на себе відповідні зобов'язання щодо захисту права на освіту під час збройних конфліктів. Це включає забезпечення безпеки освітніх закладів та продовження освітнього процесу, що є ключовим у подоланні психологічних викликів, зумовлених воєнними діями. У вказаній Декларації зазначається, що освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації; пропонуючи чіткий розклад та стабільність, вона може полегшити психологічний вплив збройного конфлікту та забезпечити доступ до інших життєво важливих послуг. Чутлива до конфлікту освіта дозволяє уникнути конфронтації та сприяє зміцненню миру. Освіта є основоположним елементом розвитку та повної реалізації прав і свобод людини [2].

Заступник Міністра освіти і науки Андрій Вітренко 9 вересня 2021 року зазначив, що наразі ключовим зобов'язанням Міністерства є ефективне впровадження Плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл з метою гарантування для всіх учасників освітнього процесу безпечних умов для навчання та викладання. Саме тому План охоплює не лише питання безпеки освітнього середовища, а й створення доступних та рівних умов для здобуття освіти, забезпечення сталості та безперервності освітнього процесу, також передбачає широку адвокаційну кампанію щодо положень Декларації про безпеку шкіл [3].

Дослідженнями збройних конфліктів займався американський психолог Стівен Артур Пінкер, який відзначає важливість освіти для зменшення таких конфліктів.

Пінкер підкреслює «ескалатор розуму» – освіту як центральний компонент – як одну з найважливіших «миротворчих сил» насильницької історії людства [4].

Виходячи з цього, формування культурних та гуманітарних цінностей через освітній процес відіграє ключову роль у підтримці мирного співіснування, враховуючи потужний вплив освіти на формування ідей, переконань та соціальних стандартів. Науковці постійно вказують на важливості втілення ідей мирного співжиття, толерантності, взаємної поваги та усвідомлення глобальних викликів та спільної відповідальності за долю планети як фундаменту для збалансованого розвитку суспільства. Цей методологічний напрямок в освіті направлений на виховання осіб з високою відповідальністю та психологічною адаптованістю, здатних робити внесок у зміцнення миру на глобальному рівні. Тому, у випадку виникнення складних обставин, спровокованих різними чинниками, включно з катастрофами, воєнними конфліктами та епідеміями, міжнародній спільноті важливо забезпечувати підтримку постраждалих груп населення, з метою гарантування безперервності та безпеки освітнього процесу для студентів, зокрема у сфері здобуття практичних навичок.

Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2024 року російських військ, Україна активізувала заходи щодо гарантування безпеки учасників освітнього процесу, зокрема через законодавчі зміни, які сприяли дистанційному навчанню. Враховуючи, що дистанційне навчання було запроваджено в Україні ще з 2020 року відповідно з метою подолання пандемії COVID-19, додатковий перехід до онлайн формату під час війни посилив необхідність адаптації навчального процесу, що включало законодавчі зміни та розробку інфраструктури для підтримки якісної дистанційної освіти. Попри прагнення до фізичної безпеки, питання психологічного здоров'я студентів залишалось недостатньо врахованим, підкреслюючи потребу у комплексному підході до забезпечення як безпеки, так і підтримки студентів у складних умовах.

Так, у зв'язку з воєнними діями, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15.03.2022 Закон України «Про освіту» доповнено статтею 57-1, яка встановила, окрім іншого, що здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників [5].

Далі, у світлі рекомендацій МОН, викладених у листі від 11.07.2023 № 1/10142-23, що закликає заклади вищої і фахової передвищої освіти з 01 вересня 2023 року максимально перейти до здійснення освітнього процесу в аудиторному форматі з урахуванням наявності та місткості укріплень [6], стає зрозумілим, що акцент робиться переважно на фізичну безпеку. Проте, така державна політика залишає поза увагою важливе питання психологічного здоров'я студентів, яке також потребує негайної адаптації до нових умов, аналізу спричинених війною проблем та шляхи їх вирішення. Такий однобічний підхід держави вказує на прогалину в зусиллях у боротьбі з психологічними травмами студентів спричинених наслідками війни, які негативно

впливають на загальний процес освіти.

Вказані рекомендації МОН також не містять конкретних вказівок щодо порядку отримання практичних навичок студентами під час аудиторного навчання. Цей аспект є критично важливим для розуміння і реалізації освітнього процесу, особливо в умовах, коли фізична присутність у навчальних закладах обмежена через військові дії, що відбуваються на всій території України.

Оскільки отримання практичних навичок є невіддільною частиною навчального процесу та вимагає залучення студентів до діяльності поза межами освітніх закладів, а тому потребує розроблення державою стратегічних планів, які спрямовані забезпечити безперервність та безпеку освітнього процесу і поза межами навчальних закладів. Дійсно, під час дії воєнного стану забезпечення безпеки студентів, залучених до практики поза університетом, стає важливим викликом. Розв'язання цієї проблеми потребує комплексного підходу, який включає аналіз ризиків, розробку чітких протоколів безпеки та забезпечення гнучкості освітніх програм, щоб адаптувати практичні аспекти навчання до змінних умов безпеки.

Студенти можуть переживати широкий спектр психологічних проблем, спричинених воєнними діями, зокрема такі як хронічні хвилювання, відчуття тривоги, стрес, депресія, втрата мотивації, відчуття ізоляції та багато інших. Ці проблеми можуть негативно впливати на навчання та здатність засвоювати практичні навички, а в деяких випадках можуть бути й небезпечними для життя. Розуміння цих психологічних проблем є важливим аспектом для розробки ефективних освітніх програм, які можуть допомогти студентам адаптуватися до викликів, пов'язаних з воєнними діями та не лише підтримати їх, але й здійснювати постійний контроль за їхнім психологічним станом.

Оновлення законодавства про освіту в останні роки робить суттєві кроки вперед у регулюванні освітнього процесу. Однак, підзаконні акти, особливо ті, що стосуються виробничої практики студентів, залишаються без належної уваги. Це викликає потребу в адаптації правової бази до сучасних умов, забезпечуючи гнучкість і безпеку студентів під час їхнього практичного навчання, особливо в умовах воєнного стану.

Положення ст. 51 чинного Закону України «Про вищу освіту» встановлює яким чином студенти набувають практичних навичок та яким чином забезпечуються умови їх отримання, зокрема в частині першій згаданої статті зазначено, що практична підготовка осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними закладами вищої освіти договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку. Вимогами ч. 2 ст. 51 Закону України «Про вищу освіту» встановлено, що керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити створення належних умов для проходження практики на виробництві, дотримання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії відповідно до законодавства [7].

Затверджене наказом Міністерства освіти України від 08.04.1993 № 93 «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» розглядає загальні питання організації, проведення і підведення підсумків всіх видів практики студентів різних спеціальностей навчання у закладах вищої освіти України: технікумах (училищах), коледжах, інститутах, консерваторіях, академіях, університетах та інше. А також наголошує на важливості практичного навчання для формування

професійних компетенцій студентів [8]. Відтак, чине законодавство вказує про важливість практичних навичок для формування професійних компетенцій студентів, але вказане положення від 1993 року, яке безпосередньо регулює процес проходження практики студентами в Україні, істотно застаріло і не відповідає сучасним викликам, зокрема тим, що виникли внаслідок нещодавніх подій. Суттєві зміни в умовах ведення освіти, спричинені пандемією COVID-19, воєнними діями та стрімким розвитком технологій, вимагають перегляду та адаптації цього документа, щоб він відповідав реаліям та потребам студентського життя в галузі безпеки та якості освіти.

Отже, в контексті воєнного стану, законодавчі регулювання не повною мірою враховують виклики, пов'язані з безпекою під час отримання практичних навичок студентами, що вимагає додаткового оновлення та адаптації підзаконних актів. Ця прогалина у законодавстві може створити ризики для безпечного отримання практичного досвіду студентами та підкреслює потребу в розробці комплексних рішень для забезпечення їх психологічного та фізичного добробуту.

Психологічні проблеми, з якими можуть стикнутися студенти під час освітнього процесу в умовах воєнного стану, можна класифікувати на загальні, які впливають на якість життя студента в цілому, та на проблеми, що стосуються освітнього процесу. Така класифікація дозволяє більш цілеспрямовано підходити до розробки стратегій подолання психологічних проблем саме в освітньому середовищі.

До загальних психологічних проблем зумовлених воєнним станом можна віднести 1) емоційні проблеми, такі як депресія, відчуття втрати домівки та близьких людей, втрати сенсу життя тощо; 2) проблеми з тривогою, включаючи посттравматичний стресовий розлад, тривожні розлади, хвилювання за майбутнє; 3) соціальні проблеми, як-от ізоляція, відчуженість, відчуття непотрібності; 4) фізіологічні проблеми, наприклад проблеми зі сном та емоційне вигорання. Всі вказані проблеми можуть також впливати на процес навчання. Проте, постійні воєнні дії зумовлюють виникнення і специфічних проблем, пов'язаних безпосередньо з освітнім процесом: втрата мотивації до навчання, тривога через обмежені освітні можливості та складнощі з концентрацією уваги.

Активний процес навчання може зіграти ключову роль у впливі на емоційний стан та подоланні таких психологічних проблем студентів повністю або частково.

Активне навчання – педагогічна методика, яка залучає студентів до активної діяльності з подальшим осмисленням власних дій [9, с. 19].

Також, активне навчання сприяє кращому засвоєнню знань студентами через негайне закріплення теоретичного матеріалу на практиці, що сприяє розвитку навичок та вищого порядку мислення. Включення обговорень після практичних занять дозволяє глибше усвідомити навчальний матеріал і розв'язувати виниклі проблеми разом з викладачем, підвищуючи ефективність навчального процесу. На цьому етапі у студентів часто виникають труднощі зіставлення понять, які учні знаходять, і понять, які учні не знайшли після проходження серії обговорень і презентацій. Тому після виступу потрібне додаткове пояснення або закріплення матеріалу від викладача [10, с. 62].

Пандемія COVID-19 вплинула на всі сфери життя кожної країни, спонукаючи їх до глобальної розробки програм із метою протидії вірусу та адаптації до нових умов, зумовлених необхідністю ізоляції. Однією з довгострокових сфер впливу COVID-19 була освіта, де мільйонам студентів майже всіх країн доводилося навчатися

дистанційно. Є чіткі докази того, що під час карантину учні навчаються менше, ніж за традиційних умов. Ці втрати очевидні в усьому віковому діапазоні, і в усіх трьох предметних областях: математика, правопис і читання [11, с. 4].

Необхідність боротьби з пандемією ініціювала необхідність у швидкій адаптації освітньої методики всіх держав, зокрема, щодо практичних навичок та забезпечення безперебійності навчального процесу у ситуації обмеженої фізичної взаємодії викладачів та студентів.

Проте, в умовах, коли воєнні конфлікти охоплюють не всю планету, але мають глобальний вплив лише на окремі регіони, спостерігається потреба в альтернативних освітніх підходах у країнах, на території яких ведуться воєнні дії, зокрема в Україні, яка зазнала впливу збройної агресії та стикнулася з проблемами, які безпосередньо пов'язані з війною. Це вимагає розробки інклюзивних навчальних програм, здатних не тільки підтримувати дистанційне навчання, а й враховувати психологічні виклики, пов'язані з війною та ізоляцією певних груп населення, адаптуючи процеси таким чином, щоб забезпечити якісну освіту для всіх студентів.

Окрім вищезазначених методів, розроблених під час нестандартних ситуацій, що спричинені пандемією, важливим аспектом є розробка та впровадження гнучких програм навчання, здатних адаптуватися до будь-яких зовнішніх обставин, включаючи воєнні умови. Ці програми мають включати альтернативні методи доступу до навчального матеріалу та освітніх процесів, такі як онлайн платформи, розповсюдження навчального матеріалу через програми теле- і радіомовлення, хмарні сховища тощо, з метою забезпечити неперервний доступ студентів до навчальних ресурсів. Важливо, щоб такі системи дозволяли студентам самостійно освоювати програму навчання в умовах обмеженого доступу до освітніх закладів чи зв'язку, забезпечуючи їх можливістю продовжувати освіту навіть у найскладніших обставинах.

У відповідь на виклики сучасних кризових ситуацій, зокрема в період воєнних дій, освітній процес вимагає інноваційного підходу до забезпечення психологічного добробуту студентів. Оптимізація зворотного зв'язку між викладачами та студентами через застосування інтерактивних технологій, зокрема використання електронних навчальних матеріалів, ігрових методик та гумористичних елементів, сприятиме підвищенню зацікавленості, покращення емоційного стану, підвищення уваги та концентрації студентів до навчального процесу. Реалізація таких методів також можлива з використанням викладачами штучного інтелекту, який може швидше дозволити адаптувати навчальні матеріали до індивідуальних потреб кожного студента.

У відповідь на сучасні виклики, особливо у контексті гарантування безпеки студентів, нагальною стає необхідність адаптації освітніх процедур. Така адаптація передбачає реформування законодавства та розробку освітніх програм, які визначають можливості здобуття практичних навичок не лише в установах, підприємствах та організаціях. Рекомендується розробка та впровадження нормативних актів, які уможливятимуть набуття студентами необхідних практичних навичок також і у межах освітніх закладів, а також дистанційно як через заклади освіти, так і безпосередньо з установами, які надають практичні навички. Це має на меті не лише часткове, а й повне забезпечення практичної підготовки без потреби виходу за межі навчальних закладів або взагалі дому, що сприятиме оптимізації навчального процесу та підвищенню рівня безпеки студентів.

Такий підхід передбачає необхідність збільшення потенціалу освітніх установ, а саме створення високоспеціалізованих лабораторій, робочих майстерень та симуляційних тренажерних центрів, у тому числі з використанням засобів віртуальної реальності, які будуть точно відповідати специфіці вимог різноманітних навчальних програм. Окрім того, важливим аспектом є ангажування кваліфікованих інструкторів і тренерів з практичним досвідом у відповідних галузях, що забезпечить не лише передачу знань, а й ефективне застосування цих знань на практиці, допомагаючи студентам глибше засвоїти навчальний матеріал.

Впровадження таких змін сприятиме не тільки підвищенню якості освіти шляхом інтеграції теоретичних знань та практичних навичок, але й забезпеченню безпечних умов для навчання, мінімізуючи ризики, пов'язані з перебуванням студентів за межами навчального закладу в умовах воєнного стану або інших кризових ситуаціях. Це, у свою чергу, дозволить студентам ефективно закріплювати практичні навички в контрольованому та безпечному середовищі як психологічно, так і фізично, що підвищить готовність студентів до професійної діяльності в реальних умовах.

Важливим кроком до вдосконалення освітніх програм з дистанційним навчанням в умовах війни є також розроблення ефективних механізмів оцінювання студентів як в екзаменаційні, так і в між атестаційні періоди. Це дозволить уникнути додаткового стресу та тривоги серед студентів, які вже перебувають у психологічно вразливому стані через воєнні дії та інші кризові ситуації. Застосування гнучких та справедливих методів оцінювання є критично важливим для підтримки емоційного стану студентів та забезпечення їх мотивації до навчання.

В умовах воєнного стану навчальні заклади мають ініціювати впровадження систематичного скринінгу психологічного здоров'я студентів. Це дозволить відстежувати динаміку психічного стану, своєчасно виявляти потенційні проблеми та розробляти стратегії їх подолання. З огляду на конфіденційність медичної інформації, до процесу скринінгу слід залучати кваліфікованих медичних працівників, забезпечуючи дотримання вимог щодо збереження лікарської таємниці.

Систематичні скринінги психологічного стану студентів не тільки сприятимуть ранньому виявленню та втручанню в разі психічних розладів, але й нададуть важливі дані для аналізу задоволеності студентів освітніми програмами. Це дозволить оцінити наскільки ефективно освітні програми впливають на психічний стан студентів, а також чи допомагають вони подолати депресивні стани, чи сприяють покращенню концентрації та чи сприяють академічній успішності. Такий підхід забезпечить зворотний зв'язок для удосконалення навчальних планів, роблячи освіту більш відповідною до потреб та психологічно добробуту студентів.

Паралельно, навчальні програми мають бути доповнені модулями, спрямованими на навчання студентів безпековим заходам, актуальним в умовах війни. Це включає вивчення систем оповіщення та розробку альтернативних планів дій для різних надзвичайних ситуацій. Також важливо організувати ефективну комунікацію з родинами студентів, аби в разі виникнення екстремальних ситуацій забезпечити їх надійною інформацією про стан та місцеперебування студентів.

Ці заходи не тільки сприятимуть підтримці психічного здоров'я студентів, забезпеченню їх фізичної безпеки, а й допоможуть формувати відповідальних, психологічно стійких особистостей, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів.

Таким чином, адаптація освітнього процесу до умов воєнного стану вимагає комплексного підходу, який включає не лише впровадження технологічних інновацій, але й розуміння психологічних потреб студентів, розробку гнучких освітніх програм та ефективних методів оцінювання, що враховують непередбачуваність сучасного світу.

Адаптація освітнього процесу в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, який враховує як технологічні можливості, так і психологічні аспекти впливу на студентів. Забезпечення якісної освіти в таких умовах вимагає не лише адаптації навчальних методів, а й зміцнення психологічного стану студентів, розвиток відповідних цифрових компетенцій та створення інклюзивного навчального середовища. Такий підхід дозволить не тільки подолати наявні перешкоди, але й забезпечити студентам можливість отримання якісної освіти, попри обмеження, накладені складнощами, які виникають в умовах війни.

Враховуючи змінність сучасного світу та потенційні виклики, які можуть виникнути в майбутньому, важливо продовжувати дослідження в даній сфері освіти. Це дозволить освітнім закладам бути готовими до швидкої адаптації освітнього процесу в умовах різноманітних криз, а також забезпечить розвиток і впровадження інноваційних підходів до навчання, які враховують потреби та особливості студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рибалко Л. М., Пермяков О. А., Йопа Т. В. Неформальна освіта здобувачів вищої освіти спеціальності 017 фізична культура і спорт в умовах воєнного стану в Україні. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2023. Вип. 3. С. 6–13.
2. Декларація про безпеку шкіл. 2015. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf.
3. Декларація про безпеку шкіл: МОН посилює підтримку щодо зобов'язань про захист кожного закладу освіти на сході України. *Круглий стіл*. Опубліковано 09.09.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil-mon-posilyuye-pidtrimku-shodo-zobov'язan-pro-zahist-kozhnogo-zakladu-osviti-na-shodi-ukrayini>.
4. Pinker S. *The better angels of our nature: Why violence has declined*. New York, NY: Viking. 2011. P. 666–696. URL: https://law.yale.edu/sites/default/files/documents/pdf/Intellectual_Life/LTW-Pinker.pdf.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>.
6. Про здійснення освітнього процесу. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/10142-23 від 11.07.2023. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/895/89545/IMG_5603.pdf.
7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII Дата оновлення 27.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
8. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України. Затверджено наказом Міністерства освіти України № 93 від 08.04.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text>.
9. Charles C., Bonwell C., James A., Eison J. *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. ASHE-ERIC Higher Education Reports. Office of Educational Research and Improvement (ED), Washington, DC. 1991. 121 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED336049.pdf>.
10. Lia Yuliati, Nuril Munfaridah. The Influence of Thinking Maps on Discovery Learning toward Physics Problem Solving Skills. In *Proceedings of the 2nd International Conference on Education and Multimedia Technology*. 2018. P. 59–63. URL: https://www.researchgate.net/publication/328013284_The_Influence_of_Thinking_Maps_on_Discovery_Learning_toward_Physics_Problem_Solving_Skills.
11. Engzell P., Frey A., Verhagen M. Learning loss due to school closures during the COVID-19 pandemic. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Vol. 118 № 17. 27 April 2021. 7 p. URL: <https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.2022376118>.

REFERENCES

1. Rybalko, L. M., Permiakov, O. A., Yopa, T. V. (2023). Neformalna osvita здobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti 017 fizychna kultura i sport v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu [Collection of research papers of Uman State Pedagogical University]*. Uman, No. 3, 6–13 [in Ukrainian].
2. Deklaratsiia pro bezpeku shkil. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf [in Ukrainian].
3. Deklaratsiia pro bezpeku shkil: MON posyliuie pidtrymku shchodo zobov'iazan pro zakhyst kozhnogo zakladu osvity na skhodi Ukrainy. *Kruhlyi stil*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil-mon-posilyuye-pidtrimku-shodo-zobovyazan-pro-zahist-kozhnogo-zakladu-osviti-na-shodi-ukrayini> [in Ukrainian].
4. Pinker, S. (2011). *The better angels of our nature: Why violence has declined*. New York: Viking, 666–696. URL: https://law.yale.edu/sites/default/files/documents/pdf/Intellectual_Life/LTW-Pinker.pdf.
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo derzhavnykh harantii v umovakh voiennoho stanu, nadzvychainoi sytuatsii abo nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 No 2126-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20/#Text> [in Ukrainian].
6. Pro zdiysnennya osvith'oho protsesu: Lyst MON Ukrainy vid 11.07.2023 No 1/10142-23. (2023). URL: https://osvita.ua/doc/files/news/895/89545/IMG_5603.pdf [in Ukrainian].
7. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 No 1556-VII. (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
8. Polozhennia pro provedennia praktyky studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy. Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity Ukrainy vid 08.04.1993 No 93. (1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text> [in Ukrainian].
9. Charles, C., Bonwell, C., James, A., Eison, J. (1991) *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. Washington, DC: ASHE-ERIC Higher Education Reports, Office of Educational Research and Improvement (ED), 121. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED336049.pdf>.
10. Yuliati, L., Munfaridah, N. (2018). *The Influence of Thinking Maps on Discovery Learning toward Physics Problem Solving Skills*. Proceedings of the 2nd International Conference on Education and Multimedia Technology. Japan. 59–63. URL: https://www.researchgate.net/publication/328013284_The_Influence_of_Thinking_Maps_on_Discovery_Learning_toward_Physics_Problem_Solving_Skills.
11. Engzell, P., Frey, A., Verhagen, M. (2021). Learning loss due to school closures during the COVID-19 pandemic. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 27.04.2021, Vol. 118, 17, 7. URL: <https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.2022376118>.